

Fałszerstwa pieniędzy w Polsce w okresie międzywojennym

Wstęp

Pieniądz na przestrzeni wieków

Twórcą pierwszego systemu monetarnego był król Lidii (kraj znajdujący się w środkowej części zachodnich wybrzeży Azji Mniejszej) Alyattes. Około 606 roku p.n.e. wprowadził on tzw. system dwukruszcowy, który polegał na tym, że monety złote i srebrne były środkiem płatniczym używanym równolegle¹. Nowością w systemie monetarnym było wprowadzenie pieniądza papierowego, który po raz pierwszy trafił do obiegu w Chinach w 1023 roku p.n.e. Najstarsze banknoty podobne do współczesnych ukazały się w Szwecji w 1665 r., w Rosji (1769 r.) oraz we Francji w 1782 r. Polskie banknoty, które wprowadzono do obiegu w 1794 r., zaliczają się do najstarszych w Europie. Po pierwszej wojnie światowej pieniądz papierowy stał się powszechnym środkiem płatniczym².

Wraz z pojawieniem się pieniądza rozpoczął się również proceder jego fałszowania. Wyrób fałszywych monet odbywał się na tak dużą skalę, że wprowadzono w życie kary za ich podrabianie. Jednym z najstarszych poświadczających to dokumentów był wydany za czasów Solona w Atenach edykt, skazujący fałszerzy pieniędzy na karę śmierci. Kara taka obowiązywała powszechnie do XVIII wieku i była często poprzedzana torturami³.

Już w pierwszych kodeksach karnych formułowano specjalne zasady weryfikacji autentyczności srebrnych monet. Najczęściej zalecano, aby za pomocą noża obłupać część monety i sprawdzić w miejscu ściecia prawdziwość pieniądza⁴.

W czasach gdy posługiwano się przede wszystkim pieniądzem metalowym, on właśnie był fałszowany. Po pojawieniu się pieniądza papierowego – wykorzystywanego przeważnie do oznaczania wyższych nominałów – i wycofaniu z obiegu monet złotych oraz srebrnych, zaczęto fałszować banknoty, gdyż podrabianie zdawkowych monet przestało się opłacać.

Cel pracy

Celem opracowania jest przedstawienie problematyki fałszowania monet i banknotów w Drugiej Rzeczypospolitej. Artykuł ma ukazać sposoby podrabiania pieniędzy, metody działania fałszerzy oraz skalę zjawiska, a także zaprezentować taktykę i efekty zwalczania tego

procederu przez Policję Państwową. Na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych oraz ówczesnej prasy możliwe było przedstawienie wybranych afer finansowych.

Pierwsze lata niepodległości

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w listopadzie 1918 roku na obszarze całego kraju znajdowało się jeszcze bardzo wiele banknotów państw zaborczych, tzw. pieniędzy lokalnych, wprowadzanych przez samorządy oraz wykonany słabo pod względem technicznym pieniądz odrodzonej Rzeczypospolitej. Jednak zostały one dosyć szybko wycofane i w zasadzie można przyjąć, że w okresie II RP (1918–1939) obowiązywały dwa systemy walutowe: marka polska, a następnie złoty polski. Niestety obie waluty były na szeroką skalę fałszowane⁵. W styczniu 1919 r. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa informowała Ministerstwo Spraw

Ryc. 1. Awers i rewers banknotu o nominale 10 marek polskich (1919 r.)
Fig. 1. 10 Polish Marka banknote (averse and reverse)
źródło (ryc. 1–5): skan K. Klapka, B. Pasieka; zbiory Jerzego Świątlika

Wewnętrznych o notowanych przypadkach fałszywych banknotów 1000 markowych. Według opisu banknot wykonany był na grubym miękkim papierze. Druk był nierówny, a większe litery miały niekształtne kontury. Oprócz tego wizerunek Tadeusza Kościuszki nie wykazywał prawidłowego cieniowania, a siatka na fałszyfikacie była nieregularna. Dodatkowo kompozycja kwiatów i festonów nie uwydatniała się i różniła się kolorystycznie od oryginału⁶.

Ryc. 2. Awers i rewers banknotu o nominale 20 marek polskich (1919 r.)
Fig. 2. 20 Polish Marka banknote (averse and reverse)

jeden człowiek, który posiadał podstawową wiedzę z zakresu metalurgii. Za pomocą zwykłego żelaznego piecyka, tygielka, łyżki, dłuta do robienia nacięć na obwodzie monety oraz gipsu, z którego sporządzał odlewy bilonu, fałszerz mógł z powodzeniem produkować fałszywą walutę. Do wyrobu monet potrzebne były w odpowiednich proporcjach: ołów, cyna i antymon. Jednak takie fałszyfikaty były dla uważnego finansisty łatwe do rozpoznania po matowym połysku i głuchym dźwię-

Ryc. 3. Awers i rewers banknotu o nominale 100 marek polskich (1919 r.)
Fig. 3. 100 Polish Marka banknote (averse and reverse)

W lutym 1920 r. wprowadzono do obiegu fałszyfikaty banknotów o nominałach 2, 10, 20, 50, 100 i 500 marek. W latach 1922–1923 najczęściej notowano fałszowanie banknotów o wartościach od 10 000 do 10 milionów marek polskich. Wiadomości o wykrytych oszustwach zamieszczano niemal codziennie w lokalnej prasie oraz w „Monitorze Polskim”⁷. Wspomniane podróbki nietrudno było rozpoznać, gdyż fałszerze stosowali cieńszy papier bez znaków wodnych. Dodatkowo rysunek na banknotach był rozmazany, o mało wyraźnych i niewłaściwych kolorach. Wszystkie kasy przyjmujące wpłaty miały obowiązek zatrzymywania i kasowania fałszywych banknotów.

Fałszowanie monet było dla przestępców korzystniejsze i łatwiejsze. Do podrabiania monet wystarczył

ku, oprócz tego monety były lżejsze i robiły wrażenie natłuszczonych⁸.

W 1924 r. przeprowadzono reformę monetarną kraju, wprowadzając w miejsce zdewaluowanej marki polskiej złotego. Jednocześnie w miejsce Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej utworzono nową instytucję emisyjną – Bank Polski. Ustalono nowe wzory banknotów oraz monet. Reforma monetarna dała nowe możliwości fałszerzom, bowiem społeczeństwo nie przywykło jeszcze do nowej waluty i dlatego było podatne na oszustwa. Prasa ogólnopolska stale donosiła w tym okresie o pojawiających się fałszerstwach i procesach fałszerzy⁹.

W pierwszych latach niepodległości kompetencje policji kryminalnej dotyczyły zagadnień zapobiegania

Ryc. 4. Awers i rewers banknotu o nominale 1 marki polskiej (1919 r.)
Fig. 4. 1 Polish Marka banknote (averse and reverse)

i ujawniania przestępstw. Obejmowało to wszelkie dochodzenia kryminalne, w sprawach morderstw, zabójstw oraz karne o charakterze złożonym, jak np. oszustwa i fałszerstwa¹⁰.

Uregulowania prawne w latach trzydziestych

W 1932 r. ukazało się rozporządzenie Ministra Skarbu „O wymianie uszkodzonych i zatrzymywaniu fałszywych znaków pieniężnych”¹¹. Według tych przepisów urząd lub instytucja, które zatrzymały fałszywe pieniądze, wypełniały kwestionariusz w czterech egzemplarzach zawierający m.in. opis zatrzymanego banknotu lub monety (wartość nominalna, data emisji, seria i numer), a także oświadczenie okaziciela informujące o źródle pozyskania fałszywego pieniądza¹².

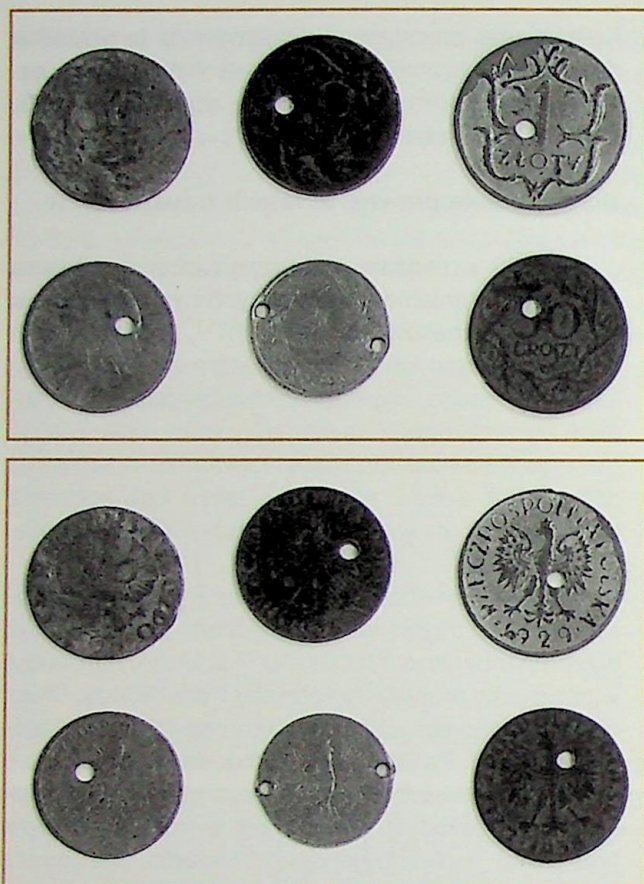
Oryginał kwestionariusza wraz z jednym podpisem oraz zatrzymanym pieniądzem przysyłano w przypadku banknotu do Banku Polskiego, natomiast w przypadku monety do Mennicy Państwowej. Drugi odpis kwestionariusza przysyłano do właściwej jednostki Policji Państwowej (komendant posterunku, komendant powiatowy, komendant miasta wydzielonego). Trzeci odpis pozostawał w instytucji, gdzie zgłoszono lub zatrzymano pieniądz, natomiast czwarty odpis kwestionariusza otrzymywała osoba zgłaszająca przestępstwo¹³.

Bank Polski lub Mennica Państwowa dokonywały niezwłocznie ekspertyzy zatrzymanych banknotów lub monet i w razie stwierdzenia fałszerstwa przesy-

Ryc. 5. Strony awersowe i rewersowe monet polskich
Fig. 5. Polish coins (averse and reverse)

źródło (ryc. 5–6): skan autor; zbiory Wojciecha Siwiaka

Ryc. 6. Strony awersowe i rewersowe fałszywych monet polskich
Fig. 6. Counterfeit Polish coins (averse and reverse)
źródło: skan K. Klapka, B. Pasieka; zbiory Wojciecha Siwiaka

łały oryginał kwestionariusza wraz z orzeczeniem i fałsyfikatem do Centrali Służby Śledczej w Warszawie. Jednocześnie ogłaszano komunikat prasowy z opisem charakterystycznych cech podrobionych pieniędzy¹⁴.

Międzynarodowa współpraca w zwalczaniu fałszerstw pieniędzy

Do międzynarodowych przestępstw zaliczano m.in. fałszerstwa oraz podrabianie i przekształcanie pieniędzy oraz innych tzw. znaków obiegowych. W celu zwalczania m.in. tych przestępstw przedstawiciele wielu państw europejskich na Międzynarodowym Kongresie Policji Kryminalnych, który odbył się w 1923 r. w Wiedniu z inicjatywy prezydenta Policji Wiedeńskiej Johana Schobera, powołali instytucję policyjną o charakterze międzynarodowym z siedzibą w Wiedniu – Międzynarodową Komisję Policji Kryminalnej. Działała ona efektywnie do wybuchu II wojny światowej. Johann Schober pełnił funkcję prezydenta Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnej do 1932 r., później stanowisko to objęło jeszcze trzech Austriaków: Franz Brandl do 1934 r., Eugen Seydel do 1935 r., Michael Skubl do

1938 r., po którym prezydentem MKPK został Adolf Hitler. W 1940 r. przekazał on to stanowisko SS-Gruppenführerowi Reinhardowi Heydrichowi.

Komisja podzielona została na sekcje, w których zasiadali przedstawiciele stowarzyszonych państw. Polską policję reprezentowali naczelnik Centrali Służby Śledczej (CSS) Wydział IV Komendy Głównej PP nadinspektor dr Leon Nagler oraz podinspektor Józef Piątkiewicz. Jednocześnie nadinspektor Nagler pełnił funkcję wiceprezydenta Komisji. Międzynarodowa Komisja Policji Kryminalnej wydawała własne pismo pt. „Surete Publique Internationale” (Międzynarodowe Bezpieczeństwo Publiczne). Zamieszczano w nim fachowe wskazówki, wyniki obrad i zjazdów, a także listy gończe, fotografie i odciski palców itp.¹⁵.

W dniu 20 kwietnia 1934 r. na międzynarodowej konwencji nt. zwalczania fałszerstw pieniędzy podpisano porozumienie dotyczące międzynarodowej współpracy¹⁶. Powszechnie uznano za działania przestępcze:

- wszelkie wyrabianie lub podrabianie pieniędzy,
- puszczanie w obieg fałszywych pieniędzy,
- sprowadzanie ich do kraju i świadome pozyskiwanie,
- wyrabianie, przyjmowanie lub zaopatrywanie się w fałszywe pieniądze¹⁷.

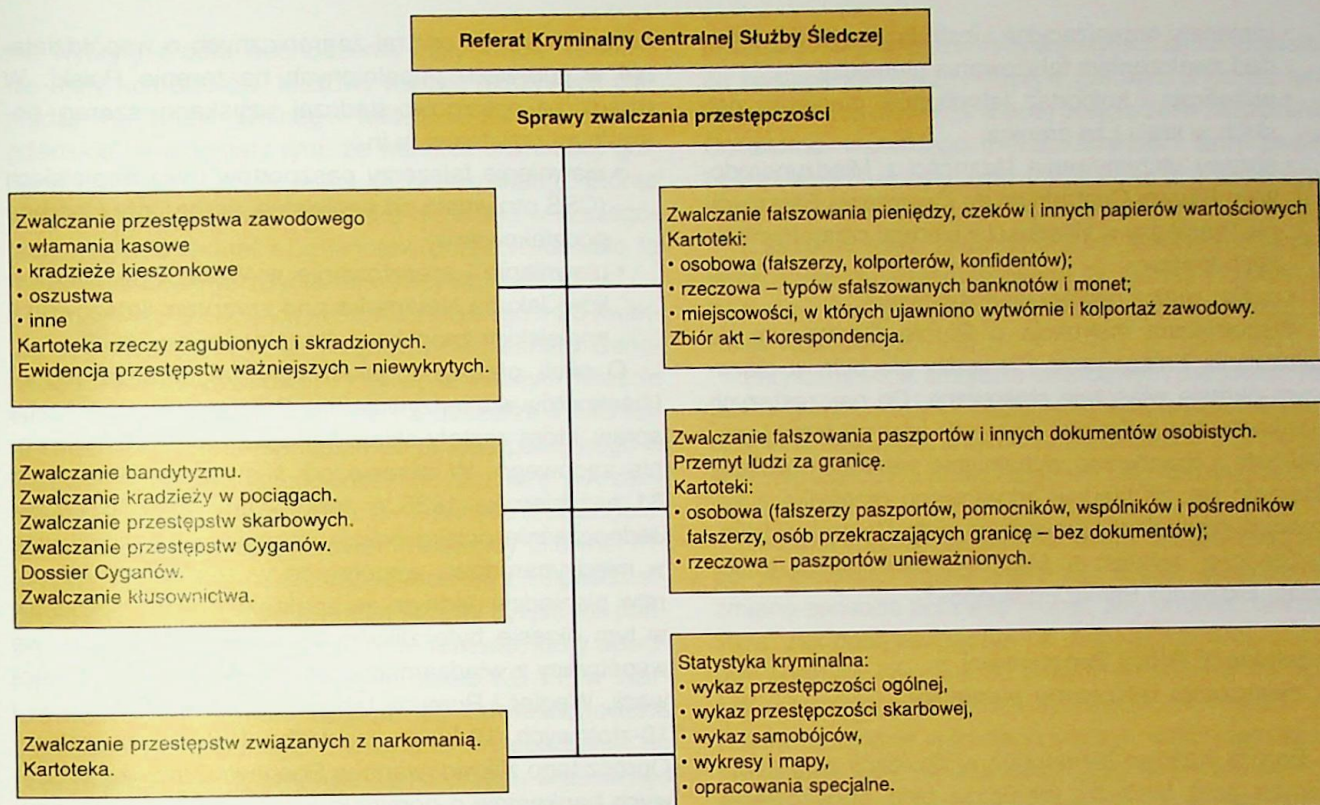
Jednocześnie ustalono, że w powyższych sytuacjach możliwa będzie ekstradycja przestępców. W każdym z państw sygnujących umowę dochodzenia w sprawie fałszowania pieniędzy prowadzić miały Centralne Biura, które pozostawać miały w ścisłej łączności z instytucjami emisyjnymi, władzami policyjnymi oraz z biurami centralnymi innych państw. Przedstawiciele biur centralnych odbywali z udziałem przedstawicieli banków emisyjnych cykliczne spotkania, na których debatowano na temat udoskonalenia i rozwoju współpracy w zwalczaniu fałszerstw pieniędzy¹⁸.

Organizacja Biura Centralnego do Zwalczania Fałszowania Pieniądzy

Po zakończeniu odbytej w 1934 r. międzynarodowej konwencji rozpoczęły się w Polsce prace zmierzające do powołania centralnego urzędu zajmującego się zwalczaniem fałszowania pieniędzy. Rozkazem Komendanta Głównego Policji Państwowej nr 687 z 1936 r. ukazała się instrukcja o Biurze Centralnym do Zwalczania Fałszowania Pieniądzy. Proces tworzenia Biura Centralnego trwał do wiosny 1936 r. Zostało ono włączone do struktury Centralnej Służby Śledczej¹⁹.

Do głównych zadań Biura Centralnego należało:

- analizowanie przestępstw fałszowania polskich oraz zagranicznych pieniędzy,

Ryc. 7. Struktura Referatu Kryminalnego Centralnej Służby Śledczej (stan na styczeń 1939 r.)

Fig. 7. Structure of Criminal Department in the Central Investigation Service (January 1939)

źródło: opracowanie własne na podstawie AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 272

- koordynowanie pracy śledczej i nadzór nad dochodzeniami prowadzonymi przez PP,
- utrzymanie łączności z instytucjami emisyjnymi, władzami sądowymi, prokuratorskimi i administracyjnymi,
- sporządzanie map, wykresów i tablic statystycznych o nasileniu i rozmieszczeniu przestępstw fałszowania pieniędzy²⁰.

Jednocześnie postępowały prace zmierzające do rozbudowy Referatu Kryminalnego Centrali Służby Śledczej. W 1937 r. w strukturze Referatu Kryminalnego CSŚ działały: Biuro Centralne do Zwalczania Fałszowania Pieniądzy, Biuro Centralne do Zwalczania Fałszowania Paszportów Zagranicznych, Biuro Centralne do Zwalczania Przestępstw Związanych z Narkomanią.

W poszczególnych jednostkach prowadzone były kartoteki osobowe oraz rzeczowe, które obejmowały w przypadku Biura Centralnego do Zwalczania Fałszowania Pieniądzy:

- kartotekę imienną fałszerzy pieniędzy, kolporterów fałszywych pieniędzy oraz konfidentów w sprawach fałszerstw pieniędzy,
- kartotekę rzeczową monet i banknotów według rodzaju fałszyfikatu i jego typu²¹.

Dodatkowo w Biurze Centralnym do Zwalczania Fałszowania Pieniądzy prowadzono album fotograficzny osób karanych, zatrzymanych i podejrzanych o fałszowanie pieniędzy²².

W ramach doskonalenia zawodowego organizowano szkolenia i kursy dla funkcjonariuszy służby śledczej. Jedno z takich szkoleń odbyło się w 1937 r. w Referacie Kryminalnym CSŚ pod kierunkiem kapitana żandarmerii Włodzimierza Kościuka i obejmowało następujące zagadnienia: zwalczanie fałszowania pieniędzy, zwalczanie fałszowania paszportów, zwalczanie przestępstw związanych z narkomanią, zwalczanie przestępstw skarbowych, zwalczanie przestępstwa zawodowego, statystykę kryminalną, współpracę międzynarodową.

W dniu 30 grudnia 1938 r. dokonano reorganizacji Biura Centralnego do Zwalczania Fałszowania Pieniądzy. Komendant główny Policji Państwowej zatwierdził projekt rozkazu o organizacji i podziale pracy w Komendzie Głównej PP, który zaczął obowiązywać od 1939 r. (ryc. 7).

W ramach Referatu Kryminalnego działało Biuro Centralne do Zwalczania Fałszowania Pieniądzy. Biuro swoim zakresem obejmowało następujące sprawy:

- materiały organizacyjne i instrukcyjne oraz nadzór nad zwalczaniem fałszowania pieniędzy,
- wytwórnie i kolportaż fałszyków pieniędzy polskich w kraju i za granicą,
- sprawy utrzymywania łączności z Międzynarodowym Biurem Centralnym do Zwalczania Fałszowania Pieniędzy w Wiedniu i z biurami centralnymi innych krajów,
- czeki, znaki i papiery wartościowe²³.

Wspomniana instrukcja o Biurze Centralnym do Zwalczania Fałszowania Pieniędzy nie była w pierwszym okresie właściwie stosowana. Do najczęstszych mankamentów zaliczano używanie starych formularzy, nieścisłe i chaotyczne wypełnianie wszelkich druków. Zdarzało się, że błędnie adresowano przesyłkę z fałszywymi pieniędzmi i przysyłano ją do Centralnej Służby Śledczej, zamiast do Mennicy Państwowej lub Oddziału Ekspertyz Banku Polskiego²⁴.

Działalność Policji Państwowej w zwalczaniu fałszerstw pieniędzy

Bardzo ważnym elementem w likwidacji zorganizowanych grup fałszerzy pieniędzy było angażowanie konfidentów i ich właściwe wykorzystanie. Zdarzały się bowiem sytuacje, w których konfident pełnił podwójną rolę informatora Policji oraz członka lub współpracownika grupy przestępczej. Podawał on wówczas informacje o kolportażu lub fabrykach fałszywych pieniędzy, żądając zwykle większej zaliczki na zakup fałszyków, którą otrzymywał z tzw. funduszu dyspozycyjnego Centrali Służby Śledczej. W zamian za otrzymaną gotówkę konfident przynosił kilka fałszyków i na tym przeważnie kończyła się jego działalność informacyjna, gdyż rzadko zdarzało się zlikwidować szajkę. Współpraca z konfidentem umożliwiała w tym przypadku weryfikację podrobionych pieniędzy i ocenę przez ekspertów, czy fałszyki są dobrze czy też nieudolnie wykonane. W związku takimi sytuacjami władze policyjne zwracały uwagę kadrze kierowniczej Policji Państwowej, żeby przy każdej okazji pouczyły funkcjonariuszy policji, by ustrzec ich przed niesumiennymi informatorami²⁵.

W okresie od 1 stycznia do 15 października 1934 r. Centrala Służby Śledczej otrzymała z zakresu rozpoznania daktyloskopijnego oraz pościgu 2855 spraw i załatwiła je bezpośrednio na podstawie posiadanych kartotek daktyloskopijnych, kartotek osób poszukiwanych, zwalczania nielegalnego handlu narkotykami i zwalczania fałszerstw pieniędzy, częściowo zaś za pośrednictwem jednostek policyjnych w całym kraju. Sprawy te wpłynęły z 32 państw. Korespondencję zagraniczną CSŚ prowadziła zasadniczo w języku francuskim, w wyjątkowych sytuacjach w języku niemieckim lub angielskim. W tym czasie CSŚ w 175 przypadkach

zwracała się do central zagranicznych o współdziałanie w sprawach popełnionych na terenie Polski. W dziedzinie pościgowo-śledczej uzyskano szereg pomyslnych rezultatów m.in.:

- ujawnienie fałszerzy paszportów i wiz angielskich (CSŚ otrzymała od angielskiej ambasady pisemne podziękowanie),
- ujawnienie i aresztowanie w Warszawie współników Jakuba Neumarka pod zarzutem fałszowania angielskich znaczków ubezpieczeniowych²⁶.

O skali problemu, jakim były fałszerstwa monet i banknotów w międzywojennej Polsce, świadczy liczba spraw, które zostały skierowane na drogę postępowania sądowego. W okresie od 1 stycznia 1935 r. do 31 października 1935 r. zanotowano 26 896 spraw. Jednocześnie polska policja intensywnie włączyła się w międzynarodową współpracę w zwalczaniu fałszerstw pieniędzy. Jednym ze spektakularnych sukcesów w tym okresie było zlikwidowanie w Bukareszcie we współpracy z władzami policyjnymi Austrii, Czechosłowacji, Węgier i Rumunii fabryki fałszywych monet 5- i 10-złotowych, 10 koron czeskich i 100 lei rumuńskich. Oprócz tego zlikwidowano w Sosnowcu fabrykę fałszywych banknotów o nominale 50 i 500 franków francuskich, które były kolportowane na terenie Francji. Centrala zajmowała się również sprawami innych fałszerstw. Spośród licznych spraw tego rodzaju należy wymienić likwidację szajki fałszerzy czeków amerykańskich, które puszczane były w obieg na terenie Francji, Rumunii, Austrii, Anglii i Stanów Zjednoczonych²⁷.

Doskonałą okazją do wypuszczenia w obieg większej partii fałszywych pieniędzy były wszelkiego rodzaju międzynarodowe imprezy, targi lub zawody sportowe. W związku ze spodziewanym napływem do Zakopanego w okresie Narciarskich Mistrzostw Świata (luty 1939 r.) zamiejscowego elementu przestępczego, a zwłaszcza kieszonkowców, złodziei hotelowych, oszustów itp., komendant wojewódzkiej Policji Państwowej w Krakowie prosił komendanta głównego PP o wydanie zarządzenia urzędowi śledczym w Warszawie, Kielcach, we Lwowie, w Łodzi, Katowicach i Poznaniu, aby na własnym terenie zarządziły od połowy stycznia 1939 r. specjalny nadzór i kontrolę nad wspomnianymi przestępcami, aby w razie stwierdzenia wyjazdu ich w kierunku województwa krakowskiego powiadomić krakowską policję²⁸.

Wydział Śledczy w Tczewie w listopadzie 1936 r. zgłosił Urzędowi Śledczemu w Toruniu, że w okresie od 1 stycznia do 10 listopada 1935 r. ujawniono na terenie Wolnego Miasta Gdańska (WMG) 117 fałszywych pieniędzy, w tym 8 monet 50-groszowych, 6 monet wartości 1 złotego, 24 monety 2-złotowe, 27 monet 5-złotowych, 27 monet 10-złotowych i 25 banknotów 20-złotowych. W żadnym z tych przypadków władze gdańskie

nie wykryły źródła pochodzenia falsyfikatów, a także nie ujęły kolporterów. Masowy napływ fałszywych pieniędzy na teren Wolnego Miasta Gdańska władze gdańskie uzasadniały tym, że wskutek dewaluacji guldena nastąpił większy popyt na polską walutę. Biorąc pod uwagę, że ludność gdańska nie znała w szczególności wyglądu monet i banknotów polskich, dawano to możliwość łatwego zbycia fałszywej waluty²⁹.

Stosownie do dyrektyw Banku Polskiego z 23 kwietnia 1936 r. Polska Kasa Rządowa Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku odsyłała zatrzymane na obszarze WMG fałszywe i podejrzane pieniądze do urzędu policyjnego w Tczewie, zawiadamiając wcześniej w miarę potrzeby telefonicznie Prezydium Policji w Gdańsku (Falschgeldstelle), zgodnie z zarządzeniem Komendy Głównej PP w Warszawie (Centrala Służby Śledczej) z 13 października 1936 r. Sposób załatwiania sprawy był jednak podważony przez Wydział Śledczy w Tczewie, który powołując się na wyżej wspomniane pismo KG PP w Warszawie (CSS), wyraził pogląd, że zakwestionowane pieniądze powinny być przesyłane bezpośrednio do Prezydium Policji w Gdańsku, jako urzędu właściwego dla miejsca zatrzymania fałszywych pieniędzy zamiast do WŚ w Tczewie³⁰.

Na terenie Wolnego Miasta Gdańska po telefonicznym zawiadomieniu Prezydium Policji w Gdańsku (Falschgeldstelle) wszczynano dochodzenia przeciwko fałszerzom pieniędzy przez właściwe organy policyjne. Jednak śledztwa prowadzone przez policję gdańską, miały na ogół niską wykrywalność, bowiem trudno było im ustalić pochodzenie fałszywych pieniędzy. Dlatego też Polska Kasa Rządowa Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku, uważała za niewskazane przesyłanie informacji o fałszywych pieniądzach gdańskiej policji, tylko sugerowała, żeby zawiadamiać wtedy, gdyby wszczęcie dochodzenia prowadzić mogło na ślad fałszerzy³¹.

W okresie od października 1936 r. do września 1937 r. nadesłano do ekspertyzy do Mennicy Państwowej z Brześcia nad Bugiem 524 fałszywe monety, z województwa poleskiego zaś 449, razem 973 falsyfikaty³². Jak zauważył nadkomisarz Jan Bober, niedługo po objęciu funkcji naczelnika Urzędu Śledczego w Brześciu nad Bugiem, że w mieście i województwie poleskim notowano liczne przypadki ujawniania fałszywych pieniędzy. Należy pamiętać, że Brześć nad Bugiem był największym miastem Polesia, skupiał ośrodki handlowe i przemysłowe. Mieściły się tam takie instytucje jak Wytwórnia Państwowego Monopoli Spirytusowego, która obsługiwała nie tylko hurtownie z województwa poleskiego, lecz także lubelskiego, wołyńskiego, białostockiego i nowogródzkiego. Oprócz tego w Brześciu mieściły się dwa Urzędy Pocztowe oraz Centralna Kasa

Kolejowa. Nagromadzenie tylu instytucji spowodowało, że nastąpił tu znaczny napływ gotówki, a co za tym idzie, zaczęto ujawniać więcej przypadków fałszerstw. Co istotne, wszelkiego rodzaju finansisci sami padali ofiarą udoskonalonych metod fałszowania i nieświadomie puszczali w obieg podrobione monety.

Zdarzenia takie zanotowano w: Urzędzie Skarbowym 5, Banku Przemysłowców 5, Banku Polskim 3, Wytwórni Państwowego Monopoli Spirytusowego 3, Kasie Kolejowej 2.

Przykładowo w Urzędzie Skarbowym pracował niejaki Borowiak, który posiadał kilkunastoletnie doświadczenie w zawodzie, a mimo to zanotowano 5 przypadków wypuszczenia przez niego w obieg fałszywych pieniędzy.

W związku z tą sytuacją naczelnik Urzędu Śledczego w Brześciu nadkomisarz Jan Bober proponował zmianę sposobu tłoczenia monet, aby utrudnić fałszerstwa. Jak dalej zaznaczył: „w dzisiejszych warunkach, gdy odróżnia falsyfikat od prawdziwej monety na ogół tylko Mennica, praca policji jest bezowocną i nie ma widoków na zmianę tego stanu rzeczy”. Należy pamiętać, że na monetach państw zaborczych oraz państwa polskiego po odzyskaniu niepodległości były wytłaczane misterne ornamenty. Monety takie były bardzo trudne do podrobienia, a jeśli się zdarzały, to były szybko ujawniane przez społeczeństwo³³.

Jak już wspomniano, oprócz polskiej waluty podrabiano również pieniądze innych krajów. We wrześniu 1922 r. Urząd Śledczy w Toruniu prowadził dochodzenie w sprawie podrabiania i puszczania w obieg 100-dolarowych banknotów. W wyniku dochodzenia aresztowano kilka osób z Wąbrzeźna, Grudziąda i Torunia, rekrując jednocześnie kilka falsyfikatów³⁴.

Podsumowanie

W okresie międzywojennym proceder podrabiania i puszczania w obieg fałszywych banknotów i monet należał do najczęściej notowanych przestępstw. Do ich wyrabiania angażowane były osoby, które miały odpowiednie predyspozycje, a zatem m.in. drukarze, litografowie, rytownicy. Proces doskonalenia fałszerzy w przestępczym fachu powodował, że w niektórych sytuacjach trudno było organom Policji Państwowej szybko natrafić na ślad zorganizowanej grupy. Problem był jeszcze poważniejszy, gdy podrabiane pieniądze wprowadzano do obiegu w innych częściach kraju lub za granicą. Dopiero współpraca władz bezpieczeństwa kilku województw umożliwiła ustalenie źródła produkcji fałszywych monet i banknotów i ujęcie przestępców. Dodatkowo zlokalizowanie lokali, w których produkowano fałszywe pieniądze było utrudnione, bowiem fałszerze umieszczali swoje warsztaty w specjalnie zama-

skowanych piwnicach lub na strychach. Podpisane przez wiele europejskich państw porozumienie dotyczące międzynarodowej współpracy w zwalczaniu fałszerstw pieniędzy umożliwiało skuteczny pościg i dochodzenie na arenie międzynarodowej. Wyrazem tego były sukcesy Policji Państwowej w zwalczaniu fałszerstw w Europie.

Krzysztof Halicki

PRZYPISY

- 1 **T. Wojtera**: Wybrane waluty Europy i świata, Katowice 2000, s. 5; **J. Wolski**: Historia powszechna. Starożytność, wyd. VIII, Warszawa 1998, s. 94–95; zob. też **L. Kociński**: Pieniądz fałszywy, Łomża 1995 oraz Fałszerstwa i naśladownictwa monet, XI Ogólnopolska Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli, Poznań 1998.
- 2 **T. Wojtera**, op.cit., s. 6–7; **A. Pruszek**: Znaki pieniężne i ich fałszerstwa. Poradnik kasjera, Warszawa 2001, s. 33.
- 3 **A. Pruszek**, op.cit. s. 33; **M. Szczaniecki**: Powszechna historia państwa i prawa, wyd. IX, Warszawa 1997, s. 17–20.
- 4 **A. Pruszek**, op.cit., 33.
- 5 **K. Filipow**: Fałszowanie monet i banknotów II RP na terenie V Okręgu Policji Państwowej, Biuletyn Numizmatyczny 4 (320) 2000, s. 33.
- 6 Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej APB), Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Starogardzie (dalej KP PP w Starogardzie), sygn. 8, Pismo Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 30 I 1919 r.
- 7 **B. Sprengel**: Policja Państwowa w Toruniu 1920–1939, Toruń 1999, s. 121; **W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystańczyk**: Służba śledcza. Podręcznik dla organów bezpieczeństwa z 58 rycinami, wydanie drugie, Poznań 1925, s. 338.
- 8 **W. Stepek, Z. Hoffmann-Krystańczyk**, op.cit., s. 343.
- 9 **K. Filipow**, op.cit., s. 35; **Z. Landau, J. Tomaszewski**: Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939, wyd. szóste uzupełnione, Warszawa 1999, s. 110–114.
- 10 **H. Czerwiński**: Kryminalistyka, Warszawa 1920, s. 27.
- 11 Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej DzU), poz. 440, nr 46 z 1932 r.
- 12 DzU, art. 7.
- 13 DzU, art. 7, 11.
- 14 DzU, art. 9, 10.
- 15 Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN) Komenda Główna Policji Państwowej w Warszawie (KG PP w Warszawie), sygn. 1116, Referat nadkomisarza Józefa Jakubca z Centrali Służby Śledczej dt. międzynarodowej współpracy policyjnej [brak daty wydania].
- 16 Konwencja międzynarodowa o zwalczaniu fałszowania pieniędzy, DzU nr 102 z 17 XI 1934 r., poz. 919.
- 17 DzU, art. 3.
- 18 DzU, art. 12, 15.
- 19 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie – dopływ, sygn. 1129, Pismo Dyrekcji Banku Polskiego do Centrali Służby Śledczej w Warszawie z 3 I 1936 r.; KG PP w Warszawie – dopływ, sygn. 104, Rozkaz nr 687 Komendanta Głównego PP z 15 I 1936 r. – Instrukcja o organizacji i działalności Biura Centralnego do Zwalczania Fałszowania Pieniędzy.
- 20 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie – dopływ, sygn. 104, Rozkaz nr 687..., rozdział II punkt 1, 2, 4, 9.
- 21 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 1120, Zakres działalności Referatu Kryminalnego z 1937 r.
- 22 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie – dopływ, sygn. 104, Rozkaz nr 687 Komendanta Głównego PP z 15 I 1936 r. – Instrukcja o organizacji i działalności Biura Centralnego do Zwalczania Fałszowania Pieniędzy, rozdział II punkt 3 c.
- 23 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 272, Pismo naczelnika Wydziału I KG PP w Warszawie do kierownika Inspekcji, naczelników Wydziałów II, III, IV, V, kierownika Samodzielnego Referatu Wojskowego oraz sekretariatu z 31 XII 1938 r.
- 24 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 1120, Notatka komisarza Karola Penkali z 1937 r.
- 25 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 1120, Notatka komisarza Karola Penkali z 1937 r.; **J. Jakubiec**: Zastosowanie obserwacji przy dochodzeniu fałszerstw pieniędzy, „Na posterunku” nr 14 z 1935 r., s. 212.
- 26 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 1116, Sprawozdanie z działalności policji polskiej na terenie międzynarodowym od 1 stycznia do 15 października 1934 r.
- 27 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 1120, Notatka z działalności Biura Centralnego do zwalczania fałszowania pieniędzy w 1937 r.
- 28 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 108, Pismo Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej w Krakowie do KG PP w Warszawie z 2 I 1939 r.
- 29 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie – dopływ, sygn. 1129, Pismo naczelnika Urzędu Śledczego w Toruniu podinspektora Stanisława Mittleniera do Wydziału IV (Centrala Służby Śledczej) KG PP w Warszawie z 28 XII 1935 r.
- 30 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie – dopływ, sygn. 1129, Pismo Polskiej Kasy Rządowej w Komisariacie Generalnym Rzeczypospolitej Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku do Dyrekcji Banku Polskiego z 18 VI 1938 r.; Pismo kierownika Wydziału Śledczego PP w Tczewie podkomisarza R. Lewickiego do Polskiej Kasy Rządowej w Gdańsku z 10 VI 1938 r.
- 31 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie – dopływ, sygn. 1129, Pismo Polskiej Kasy Rządowej w Komisariacie Generalnym Rzeczypospolitej Polskiej w Wolnym Mieście

Gdańsku do Dyrekcji Banku Polskiego z 18 VI 1938 r.; Pismo kierownika Wydziału Śledczego PP w Tczewie podkomisarza R. Lewickiego do Polskiej Kasy Rządowej w Gdańsku z 10 VI 1938 r.

- 32 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 108, Pismo do naczelnika Urzędu Śledczego w Brześciu nad Bugiem z 27 października 1937 r.
- 33 AAN w Warszawie, KG PP w Warszawie, sygn. 108, Pismo naczelnika Urzędu Śledczego w Brześciu nad Bugiem nadkomisarza Jana Bobera z 13 XI 1937 do Centrali Służby Śledczej w Warszawie.
- 34 APB, KP PP w Starogardzie, sygn. 8, Pismo naczelnika Urzędu Śledczego w Toruniu Feliksa Antoszewskiego do KP PP w Starogardzie z 26 IX 1922 r.

BIBLIOGRAFIA

1. Materiały archiwalne

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

- zespół akt Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Starogardzie (1920–1939).

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

- zespół akt Komenda Główna Policji Państwowej w Warszawie (1919–1939).

2. Źródła drukowane

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1919–1939.

3. Prasa

- „Na posterunku” 1920–1939.

4. Literatura

- **Czerwiński H.:** Kryminalistyka, Warszawa 1920.
- Falszerstwa i naśladownictwa monet, XI Ogólnopolska Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli, Poznań 1998.
- **Filipow K.:** Falszowanie monet i banknotów II RP na terenie V Okręgu Policji Państwowej, „Biuletyn Numizmatyczny” 4 (320) 2000.
- **Kociński L.:** Pieniądz fałszywy, Łomża 1995.
- **Landau Z., Tomaszewski J.:** Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939, wyd. szóste uzupełnione, Warszawa 1999.
- **Pruszek A.:** Znaki pieniężne i ich fałszerstwa. Poradnik kasjera, Warszawa 2001.
- **Sczaniecki M.:** Powszechna historia państwa i prawa, wyd. IX, Warszawa 1997.
- **Sprengel B.:** Policja Państwowa w Toruniu 1920–1939, Toruń 1999.
- **Steppek W., Hoffmann-Krystiańczyk Z.:** Służba śledcza. Podręcznik dla organów bezpieczeństwa z 58 rycinami, wydanie drugie, Poznań 1925.
- **Wojtera T.:** Wybrane waluty Europy i świata, Katowice 2000.
- **Wolski J.:** Historia powszechna. Starożytność, wyd. VIII, Warszawa 1998.

Streszczenie

Po odzyskaniu przez Polskę w 1918 roku niepodległości na obszarze całego kraju znajdowało się bardzo wiele banknotów państw zaborczych. Jednak zostały one dosyć szybko wycofane i w zasadzie można przyjąć, że w okresie II RP (1918–1939) obowiązywały dwa systemy walutowe: marka polska, a następnie złoty polski. Niestety obie waluty były na szeroką skalę fałszowane.

Falszerstwa oraz podrabianie i przekształcanie pieniędzy należały do przestępstw międzynarodowych. W celu ich zwalczania w 1923 r. powołano instytucję policyjną o charakterze międzynarodowym, którą nazwano „Międzynarodowa Komisja Policji Kryminalnej” z siedzibą w Wiedniu. W dniu 20 kwietnia 1934 r. na międzynarodowej konwencji nt. zwalczania fałszerstw pieniędzy podpisano porozumienie dotyczące międzynarodowej współpracy.

W Polsce Rozkazem Komendanta Głównego Policji Państwowej nr 687 z 1936 r. ukazała się instrukcja o Biurze Centralnym do Zwalczania Falszowania Pieniędzy, które zostało włączone do struktury Centralnej Służby Śledczej.

Słowa kluczowe: Policja Państwowa, policja kryminalna, służby bezpieczeństwa II RP, fałszerstwa monet i banknotów, historia pieniądza

Summary

Following Poland's regaining of independence in 1918 a lot of banknotes of the former occupant states could be found in the country. However, they were relatively quickly withdrawn and in fact two currency systems were in place in the period between 1918 and 1939: Polish Marka and after that Polish Złoty. Unfortunately, both notes and coins were often forged.

Counterfeiting and forgery of money were in that period crimes of an international character. For the task of their combating a police body of international character was founded, i.e. International Commission of Criminal Police based in Vienna. on 20th April 1934 at an international convent on combating money counterfeiting, an agreement on international cooperation was signed.

In Poland, upon an order by the Chief Commander of the Polish National Police no. 687 of 1936 an appropriate instruction was issued in the Central Bureau for Combating Money Counterfeiting in the structure of the Central Investigation Service.

Keywords: Polish National Police, criminal police, security services of 2nd Polish Republic, counterfeit coins and banknotes, history of money.

Autor pragnie podziękować
za udostępnienie egzemplarzy monet i banknotów
Panom Jerzemu Świetlikowi
i Wojciechowi Siwiakowi